

УДК 34 (478)

ІСТОРІЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГРОДСЬКИХ І ЗЕМСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XV – XVII СТОЛІТТЯХ

Ніна ПАЛАМАРЧУК

науковий співробітник відділу історичних пам'яток українознавства НДІУ

Анотація. У статті висвітлюється історія запровадження гродських та земських судів в українських землях на основі загальнодержавних кодексів (Статутів) Великого князівства Литовського. Описується порядок судочинства та функції судів, показано їх відмінності. Розкривається наполеглива боротьба шляхти за юридичне оформлення її прав.

Ключові слова: Перший Литовський Статут, Другий Статут, гродський суд, земський суд, староста, суддя, підсудок, писар, возний, боротьба шляхти за юридичне оформлення станових прав.

ИСТОРИЯ УЧРЕЖДЕНИЯ ГРОДСКИХ И ЗЕМСКИХ СУДОВ В УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В XV – XVII ВЕКАХ

Ніна ПАЛАМАРЧУК

научний співробітник відділу історичних пам'яток українознавства НДІУ

Аннотация. В статье освещается история учреждения гродских и земских судов в украинских землях на основе общегосударственных кодексов (Статуты) Великого княжества Литовского. Описывается порядок судопроизводства и функции судов, показаны их отличия. Раскрывается настойчивая борьба шляхты за юридическое оформление ее прав.

Ключевые слова: Первый Литовский Статут, Второй Статут, гродский суд, земский суд, староста, судья, подсудок, писарь, возный, борьба шляхты за юридическое оформление сословных прав.

HISTORY OF ESTABLISHMENT OF CITY AND LAND COURTS IN THE 15TH – 17TH CENTURIES UKRAINIAN LANDS

Nina PALAMARCHUK

research officer of Ukrainian Studies Historical Sites Department of RIUS

Annotation. The article highlights the history of establishment of city and land courts on the base of countrywide codes (Statutes) in the Grand Duchy of Lithuania, including the Ukrainian lands. The article also describes the order of law procedures, functions of courts and their differences as well. The author examined the struggle of the nobles for their legal rights.

Key words: First Lithuanian Statute, Second Statute, city court, land court, county starosta (administrator), judge, sub-judge (pidsudok), county secretary (pysar), court servant (voznyi), struggle of the nobles for their legal rights.

Важливим джерелом для вивчення історії України раннього Нового часу є значний комплекс документів юридичного характеру, який зберігся до наших днів: ідеться про актові книги судово-адміністративних установ, а ще точніше – гродських і земських судів, що функціонували в українських землях протягом 400 років (з XV до 40-х років XIX ст.). Цей величезний документальний масив відображає не тільки матеріальні, культурні, соціально-економічні проблеми, питання повсякденного життя XV – XVI ст., а й розкриває діяльність самих судово-адміністративних установ та особливості їх функціонування на території українських земель. Тож для кращого розуміння значення інформаційного потенціалу даного джерела варто розглянути спочатку саму історію запровадження та функціональні особливості фондоутворювачів цієї архівної спадщини – гродські та земські суди.

Одними з найперших, хто розпочав вивчення права Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), були польські дослідники, котрі підкреслювали його зв'язок із правом Польщі, залишаючи поза увагою будь-який зв'язок із правом руським.

Значний внесок у розвиток наукових досліджень історії права України, Білорусі та Литви зробив видатний вчений І. Данилович. Він дійшов висновку, що право ВКЛ було руським правом, а Статут 1529 р. написано литовсько-русською мовою. Дослідник увів до наукового обігу значну кількість фактичних документів і матеріалів, а також досліджував литовські літописи, списки Статутів ВКЛ, започаткував погляд на право ВКЛ як на литовсько-русське право [7].

У наукових працях істориків права М. Любавського [20, 21], Ф. Леонтовича [18] дається загальна характеристика вказаних видів судів, здебільшого автори обмежувались лише вказівками на коло справ, підсудних кожному з видів суду за Статутом 1566 року. Поза увагою дослідників залишилося визначення ролі судової реформи в генезі судоустрою ВКЛ.

Дослідження правової системи ВКЛ розширили відомі професори права Київського, Московського та Петербурзького університетів, зокрема М. Володимирський-Буданов, М. Іванишев, В. Іконников, М. Максимейко, І. Малиновський, М. Ясинський та ін. [27, с. 12–14]. Головні висновки їхніх наукових пошуків зводились до того, що правова система в українських землях на кінець XVI ст. постала внаслідок синтезу законодавства Давньої Русі, Литви та Польщі.

Дослідження устрою і компетенції пореформених судів – земського, гродського та підкоморського – провів І. Лаппо [15, 16]. Проте автор не врахував їх істотних відмінностей, які існували в реальному житті.

Вивчення історії західно-русського та українського права продовжувала комісія ВУАН УСРР, в якій працювало ціле гроно відомих науковців, серед яких В. Антонович, Д. Багалій, М. Василенко, О. Левицький, І. Каманін, О. Грушевський, В. Романовський та ін. Серед сучасних дослідників варто відзначити О. Купчинського, М. Крикуна, О. Крупку. Матеріали про склад і функціонування судових інституцій Волині, Наддніпрянщини та Поділля розкриваються у працях Н. Яковенко [30, 31], І. Ворончук [1, 3, 5], В. Поліщука [25].

В українських землях, що увійшли до складу ВКЛ до кінця XV ст.,

продовжувало діяти звичаєве право. Крім цього, литовські князі видавали окремим землям обласні привілеї [18, с. 52]. Вони, не тільки декларуючи, а й дотримуючись принципу «Мы старины не рухаем и новин не уводим», узаконювали в них дію локального місцевого права. Однак на початку XVI ст. зі збільшенням судових справ, що стосувалися майнових відносин між суб'єктами різних земель ВКЛ, стала очевидною необхідність уніфікації законодавства в межах усїєї держави. Вже у привілеї великого литовського князя Олександра, наданому 1501 р. Волинській землі, зазначалося: «Поки права Статута у отчизне нашей устави..., тогда вси земли наши одного права держати мають и одним правом сужены будут подле Статута» [32, с. 73]. Питання про кодифікацію права було порушене вже на Віленському сеймі 1514 р., але не зацікавлені магнати завадили вирішенню проблеми. На Гродненському сеймі 1522 р. шляхта знову звернулася до господаря з проханням кодифікувати законодавство і розглянути проект тексту статуту. У зв'язку з цим польський король і великий князь литовський Сигізмунд Старий (1506 – 1548) видав окремий указ про запровадження письмового зводу законів, але Гродненський сейм погодився не з усіма нормами проекту «прав писаних». У 1524 р. проект виправленого статуту обговорювався на сеймі в Бересті, після цього майже чотири роки – на місцях, а також на Віленському сеймі 1528 – 1529 рр. Головні редакційні правки статуту здійснювалися під керівництвом віленського воєводи і канцлера Великого князівства Альбрехта Гаштольда, який за службовим становищем очолював кодифікаційну комісію. На жаль, не

залишилося відомостей, хто входив до її складу. Відомий польський дослідник Ю. Бардах висунув гіпотезу, що в редактуванні статуту допомагав доктор права В. Чирка та інші тогочасні правники [27, с. 20–21].

Офіційно «Права писане даны Панству Великому князству Литовскому, Рускому, Жомойтскому и иных через наяснейшого пана Жикгимонта, з Боже милости короля Польского, великого князя Литовского, Руского, Пруского, Жомойтского, Мазовецкого и иных» набрали чинності після їхнього затвердження на сеймі 29 вересня 1529 р. Тривалий час цей документ називали по-різному: «Правами писаними» або «Книгами прав писаних», «Правами і вольностями усїєї землі Великого князівства Литовського», «Правом посполитим Великого князівства», «Статутом», «Статутом земським», «Статутом прав писаних» і «Земским правом». Назви «Старий Статут», «Перший Статут», «Литовський Статут Сигізмунда I», «Литовський Статут 1529 р.», також «Литовський Статут першої редакції» відносяться до пізнішого часу [8, с. 263–264]. В сучасній історіографічній практиці зазвичай вживається назва Перший Литовський Статут або Статут 1529 р. (Рис. 1).

У Статуті було синтезовано звичаєве право руських та литовських земель, правові норми «Руської Правди», поточного законодавства, польських і західноєвропейських судебників, а також положення римського права, рецепція якого в Литві розпочалася ще у XIII ст., отримавши згодом додатковий поштовх у вигляді теорії римського походження литовської шляхти. Таке поєднання юридичних норм містило в собі елементи еkleктики: вкрай архаїчні «артикули»,

Рис. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 р.

наприклад, про родовий викуп «сусідили» в Литовському Статуті з такими, що сформувалися під впливом ідей Ренесансу й подеколи навіть випереджали свій час [27, с. 35]. Універсальність Статуту як юридичної пам'ятки полягала і в тому, що її настанови адресувались усім мешканцям Великого князівства Литовського – «так убогим, як и богатим», будь-якого «роду або стану», без огляду на віросповідання та національність.

Литовський Статут як загальнодержавний кодекс ВКЛ (1529 р.) замінив дію привілеїв та на століття пережив саму державу, де був утворений, ставши джерелом права Правобережної України до середини XIX ст.

Статут містив у собі елементи державного права, цивільного і кримінального

законодавства та визначав систему функціонування верховної влади, організацію військової служби, порядок судочинства, норми успадкування, шляхетські вольності тощо. Статут 1529 р. не був надрукований, для практичного користування його переписували від руки, тому у тих списках, що до нашого часу дійшли, трапляються різночитання, зокрема поправки, додатки тощо.

За Статутом, вищим судовим органом держави був суд великого князя, або господарський, який приймав до судового розгляду будь-яку справу, але лише в тому випадку, якщо позивач вже звертався до місцевого суду [27, с. 108–109]. Запроваджувалися також спеціальні судові сейми Панів-Ради, зокрема, в декількох артикулах йдеться про «зъеханье» на такі сейми панів радних. Такий суд не мав постійного складу і вважався повноважним незалежно від того, зібралися всі радні пани чи тільки їх частина. Склад радних панів, присутніх на цьому суді, часто був випадковим, що свідчить про їхню другорядну роль у здійсненні правосуддя. Рішення цього суду мали назву «суд Пани-Ради», «вирок Пани-Ради». Однією з форм господарського суду був маршалків суд, який під час здійснення правосуддя мав керуватися стародавніми звичаями і нормами писаного права. До виключної підсудності маршалкового суду належали справи шляхти і бояр, які проживали в господарських маєтках, тобто так званих «королівщинах». У Статуті 1529 р. законодавче визнання отримав копний суд. Так, в артикулі 1 розділу VI вказувалося, що якщо хтось із панів радних, воєвод чи старост буде в чому-небудь звинувачений, то він повинен з'явитися на найближчий сейм або відповідати в суді «на

року земском», але якщо він буде хворим або зайнятим на державній службі чи на копі, тоді справа відкладалася. Такий запис свідчив про те, що зайнятість на державній службі прирівнювалася до зайнятості в копному суді [27, с. 32]. Цей суд у деяких випадках міг вирішувати й справи, що безпосередньо стосувалися шляхти, але з часом вона звільнилася від його підпорядкування. Копний суд перетворився виключно у селянський суд. Апеляційною інстанцією для такого суду був гродський (*judicium castrense*, від лат. *castrum*, якому відповідає давньоруське слово *лрод*, тобто замок, фортеця) або інший суд даної місцевості [3, с. 268].

Важливе місце серед судових інституцій займав замковий суд, у якому судові функції здійснювалися від імені великого князя, який «резидував» у замку або гроді головного міста певного повіту. На чолі суду стояв староста, воевода або намісник. Тому цей суд називався господарським, старостинським (старостовським) або замковим (дворним). За Статутом, старостинський (замковий) суд мав засідати чотири рази на рік сесіями тривалістю по 4 тижні. Важливе місце займала регламентація порядку судочинства: «...установуем, иж воеводы, старосты и державцы наши мають кождый у своем повете обрати двух землянинов, людей добрых а годных веры, и ку присязе привести, и установити тым обычаем: коли пан воевода, староста и державца наш сами за некоторыми справами нашими або земскими не поспешни будутъ которых прав судити, тогда тые два землянины весполк з наместники и маршалки тых панов, вранников наших, мають того смотрети и то справовати водле тых писаных прав, которые есмо всей земли дали. А писари

присяжные тых панов воевод и старост, и державец наших мають также при них быти и то все пописывати и к тому вин наших и теж вин иных и доходов панов своих смотрети. А без тых панов землян присяжных, естли бы обеюх не было, тогда не мають наместникове ани маршалкове судити, нижли бы один с тых землян уставичне при них мел быти» [27, с. 108–109]. Компетенція старостинської та воеводської влади поширювалася на господарсько-фінансові, військові й адміністративно-судові питання: нагляд за державними (великокнязівськими) маєтками, виконання військової служби, управління збройними силами своєї землі, право суду над шляхтою, державними селянами та міщанами непривілейованих міст і містечок. Спочатку староста (воевода) судив особисто, але з часом збільшення судових справ привело до появи посади заступника – підстарости, який за дорученням старости міг розглядати справи і при його відсутності [22, с. 69]. Вести судові записи йому допомагав писар. Старостинські й воеводські суди розглядали як кримінальні, так і цивільні справи. Непідсудними відносно великокнязівських намісників – старост і воевод – були лише хоруговні пани та князі, які підлягали суду самого великого князя. Це викликало незадоволення рядової шляхти, оскільки ставило її в нерівні умови порівняно з князями та магнатами.

Тому, усвідомлюючи свою зростаючу політичну вагу, шляхта протягом тривалого часу добивалась розширення власних прав і свобод. Цей процес, що розпочався ще наприкінці XIV ст., засвідчують шляхетські привілеї 1387, 1413, 1447, 1492, 1506, 1522 років. Особливо важливим був великокнязівський привілей

1522 р. «Про вивід шляхетства», згідно з яким належність до шляхетського стану підтверджувалася двома свідками, а при їх відсутності – грамотою з часів від Вітовта до Казимира IV Ягелончика (тобто з кінця XIV по кінець XV ст.). Набуті станом привілеї шляхти були підтвержені на Віленському сеймі 1551 р. На подальших сеймах шляхтою висувалася низка вимог, що йшла у загальному річизні вдосконалення («поправи») Литовського Статуту. Шляхта клопотала про скорочення кількості державних повинностей, зменшення розміру судово-канцелярських зборів, безмитний вивіз продуктів власного господарства за межі ВКЛ (на цьому особливо наполягали волиняни, котрі експортували зерно, худобу та лісові товари; вони ж вимагали у Сигізмунда Августа введення луцького й володимирського старост і волинського маршалка до складу великокняжої ради). Проте однією з найголовніших шляхетських вимог була реформа чинної судової системи. Адже більшість шляхти здійснювала судочинство у старості і воевод, які й без того були перевантажені різноманітними справами, не мали ні часу, ні певного місця для вчинення правосуддя, а відтак передавали цю функцію своїм заступникам. Пов'язані з такою системою судочинства проблеми виразно окреслив один із речників судової реформи М. Литвин: «часто треба пройти більше 50 миль, щоб звернутися до суду для розгляду завданих шкод. Бідолахи йдуть від кордонів Жемайтії та Лівонії до границь Мазовії та Московії у пошуках звичайного судді» [19, с. 45]. Намісники воевод «проводять час не в судах, а шумних гулянках, погано розуміються на юриспруденції, але вправно стягають свій пересуд» [19, с. 46]. Статут

чітко визначав розмір відшкодування за розгляд судової справи: «...воеводы та старосты не должны брать судебных пошлин ни от каких дел (больше), чем только десятый грош от присужденной суммы, а от имени, сколько что будет стоить, в соответствии с его значимостью, а от земли – рубль грошей, а от человека – копа грошей, а от фольварка – четыре гроша» [27, с. 112]. Попри це старости стягували на власну користь значно більше, тож суд виявлявся дуже обтяжливим для позивачів.

Крім того, шляхта вимагала створення судових установ, компетенція яких поширювалася б на всіх шляхтичів певного судово-адміністративного округу, в тому числі й на магнатів, котрі перебували під юрисдикцією великого князя чи панів-ради. Тож шляхта домагалася зрівняння в правах усього шляхетського загалу.

Реалізація цього завдання була покладена на спеціальну комісію, створену в 1551 р. за рішенням Берестейського сейму 1544 р. Кодифікаційна комісія працювала близько 15 років. У її роботі взяли участь представники всіх земель, які входили до складу ВКЛ, у тому числі п'ятеро католиків і п'ятеро православних. Більшість членів комісії мали значний стаж практичної роботи в судах. Так, єпископ Ян Доманівський, якому доручили керівництво роботою кодифікаційної комісії, засідав у складі асесорського суду і був знавцем магдебурзького і канонічного права. Представниками судової практики були Павло Островицький і Мартин Володкович. І хоча склад комісії повністю так і не встановлено, відомо, що в ній працювали не тільки юристи-практики, а й відомі вчені, «доктора чужоземних мов» Августин

Ротундус і Петро Роїзій, які здобули юридичну освіту і наукові ступені у відомих західноєвропейських університетах. До складу комісії входили й інші високоосвічені особи. Зокрема, Станіслав Наркусський, який володів однією з найбільших у державі приватних бібліотек і був добре обізнаний у праві [28, с. 6].

Підготовка нової редакції Статуту, яка відбувалася з 1551 р., показала, що наполеглива боротьба шляхти сприяла консолідації її як стану. У 1563 р. польський король Сигізмунд II Август ліквідував формальні обмеження прав православної шляхти. М. Любавський зауважував, що відбулося безперечне зближення між шляхтою різних земель і віросповідань, яка збиралася на великих вальних сеймах, усвідомлювала спільність своїх інтересів і разом виборювала собі різні права й вольності [20, с. 229 – 230].

Це дало певні результати. На Бельському сеймі 1564 р. воеводи, старости, державці і всі урядники, «которих колвекъ владности судовые въ томъ панствъ нашомъ Великомъ Князств-Литовскомъ перекажали и впередъ перекажати бы могли тому статутови и порадоку и засаженью судовому постановленому и списаному», як повідомляється в привілеї короля Сигізмунда II Августа, відмовились («выреклись») самі від всіх своїх прав на старий суд і його прибутки. За новим, що мав бути введеним, статутом, вся шляхта, починаючи від воеводи, князів і панів, «никого не выймуучы, почавши отъ старшаго но насъ Господаря, аж до наименшаго, так духовный, яко и свецкий Великого Князства Литовского, на томъ сейме великомъ вальномъ Бельскомъ, въ одно ровное право, въ однакий а не инакий судъ, моць и поступки судове

и послушенства, а порадокъ владовъ, на суды выбранныхъ и высажонныхъ, сами и потомками своими поддали и поддають» [15, с. 52] (Рис. 2).

Рис. 2. Другий Литовський Статут 1566 р.

Так відбулася підготовка до переформатування судової системи у ВКЛ, що його реалізував Другий Статут. Справі утвердження нового кодексу посприяли й віленські привілеї 1565 і 1566 років. Нарешті, нова редакція Статуту була затверджена 21 грудня 1565 р. на сеймі у Вільно. Вважають, що Статут набрав чинності з 26 січня 1566 р., за іншими даними – з 1 березня 1566 р. Він був виданий з додатками привілеїв 1563, 1564 і 1565 років [28, с. 5–7].

Списки Статуту переписували мовою оригіналу, тобто «руською» мовою. На жаль, війни та стихійні лиха знищили

багато списків. На сьогодні відомо 40 списків Другого Статуту, з них мовою оригіналу – сім: Курницький, Чудовський, Луцький, Василя Усовича, Адама Залуського, Яна Хотимського (неповний), Почаєвський (дефективний) [23, с. 178]. Крім того, є дві копії: одна зі списку Василя Усовича, друга – з Почаївського. Зберігся також фрагмент Статуту 1566 р., який отримав назву «Список Яблонскіса» [28, с. 8].

У зв'язку цим про запровадження нового суду в 1566 р. були розіслані до воевод і старост грамоти Сигізмунда Августа, які дбайливо зберігалися повітовою шляхтою [15, с. 53]. Таким чином, судова реформа 1564 – 1566 рр. запровадила у ВКЛ єдину судову систему.

Організація нових повітових судів вимагала й нового територіального поділу, тобто адміністративної реформи. За ухвалою Віленського сейму 1565 – 1566 рр. уся територія ВКЛ розподілялась на Жомоїтську землю та 11 воеводств (Віленське, Троцьке, Київське, Волинське, Полоцьке, Вітебське, Підляське, Берестейське, Мстиславське, Брацлавське, Менське), які поділялися на 28 повітів [21; 1, с. 15]. Відповідно до цього поділу на Київщині було створено два судових повіти (Київський і Мозирський), на Волині продовжували своє існування три повіти: Луцький, Володимирський та Кременецький, на Східному Поділлі створено один адміністративно-судовий повіт, який називався «повіт Брацлавський і Вінницький» або повіт «Брацлавський», чи повіт «Вінницький» [11, с. 21]. У кожному повіті створювалось три суди – замковий, земський і підкоморський.

За Другим Статутом, замковий суд трансформувалася у гродський, хоча

назва «замковий» зустрічається в документах ще до 1571 р. [1, с. 161 – 162]. Статут дещо конкретизував систему його організації та діяльності. Гродський суд був адміністративним судом, його очолювала королівська адміністрація в особі старости. До його складу, крім старости (capitaneus), при його відсутності входили підстароста (vicicapitaneus), гродський суддя (judex castri, castrensis) та писар (notarius castri, castrensis). Староста призначався королем, інші посадові особи – старостою.

Гродський суддя призначався воеводою або старостою із місцевої шляхти; він мав бути «человеком добрым в тому повете оселым». Вступаючи на посаду, суддя складав присягу, де він обіцяв судити чесно і справедливо. Без складання присяги гродський суддя до посади не допускався [28, с. 101]. Судді мали нести відповідальність за вироки, у разі протиправного рішення члени гродського суду могли позиватися скривдженою стороною до великокнязівського суду [28, с. 101].

Гродський суддя стежив за відповідністю судового процесу правовим нормам, а судовий писар вів книги записів судових справ, позовів, вироків тощо. Оскільки судових справ було багато, писарю потрібні були помічники, якими виступали підписки.

Засідання гродського суду відбувалися під головуванням старости через кожні 6 тижнів протягом усього року на сесіях («рочках»), а в «небытности их намесники их», тобто під головуванням призначеного старостою заступника, підстарости, – через кожних 2 тижні. Канцелярія гродського суду працювала постійно протягом цілого року [1, с. 24].

Гродські суди, котрі запроваджувалися у 1566 р., мали розглядати

кримінальні справи щодо всіх мешканців повіту. Влада усвідомлювала суспільну небезпечність найбільш важких злочинів. Під назвою «старостинських артикулів» об'єднувались такі злочини: «о наезд квалтовный на дома шляхецкие, квалт в местех наших, о пожогу и разбои на дорогах, о квалтоване панен и невест, о злодество, о фалш, о голову шляхецкую» [28, с. 100; 1, с. 24]. Ця функція гродських судів привела до суттєвого посилення їх значення. Неосіла шляхта та іноземці цьому судові також підлягали у всіх справах. Крім того, гродський суд виконував вироки й рішення інших судів.

Статут 1566 р. запровадив ще один шляхетський суд – підкоморський. Хоча це не було чимось новим, оскільки функції підкоморія з розмежування володінь уже тривалий час за дорученням великого князя виконували спеціальні комісари («межники»). Проте підкоморські суди відповідали потребі часу, коли «злободенною ставала фіксація «шляхетських осілостей» – основної передумови привілеїв шляхти, що могло послідовно здійснюватися лише через постійно діючий підкоморський суд. До складу підкоморського суду входили підкоморій, коморник і писар, але в межовій процедурі

Засідання земського суду

брали участь також мірники й копачі. В українських землях, які до 1569 р. входили до складу ВКЛ, існувало п'ять підкоморських судів: Луцький, Володимирський, Кременецький, Київський, Брацлавський [22, с. 73–74]. Юрисдикції підкоморського суду підлягали здебільшого шляхетські землеволодіння у межах повіту.

Особливе місце у судовій системі займав земський суд (*officia terrestria*), оскільки він знаменував перемогу шляхти, бо був незалежним від адміністрації. Це був шляхетський виборний суд.

За Статутом 1566 р., члени земського суду – суддя, підсудок і писар – обиралися повітовою шляхтою, разом вони становили «вряд земський судовий». Шляхта на місцевих сеймиках обирала по чотири «електи», тобто претенденти, на ці посади, з яких король затверджував по одному: «где въ каждом повете княжата панове рада наша, также рицество и шляхта вси, хто кольвекъ якого стану будет там имения свои мети, зъехатися мають до двора, которий на посродку того повету будет, и тые, которые ся зъедут не ждучи никого, хтобы в повете имение маючи приехати не хотел, ку тому року мають vybrати зо всее шляхты того повету братьи своее на каждый вряд таковой, на судество чотырох людей добрых, на подсудство других чотырох, на писарство третих чотырох людей добрых, цнотливых, ростропных в праве у меетных, роду шляхецского, в том повете добре оселых, не иное веры только Хрестиянское; и выбравшы их, тых выбранных через листы свои нам, Господарю, ознайомити мають, а мы с тых всих дванадцати особ выберем трех до того повету на вряд земский, на суд судью и подсудка,

и писара» [28, с. 90–91]. Після королівського затвердження кожний із них складав присягу на суддівство, підсудство і писарство на першій же судовій сесії перед воеводою або каштеляном «при зобранью шляхты». Текст присяги був таким: «Я, присегаю Пану Богу во Троицы единому, иж в повете водле Бога справедливе подле права и статуту сего писаного Великого Князства Литовского, водлуг жалобы и отпору, ничего не прикладаючи ани уймаючи, буду сознавати и записы приймавати, не фолкгуючи высоким и подлым станом на достойностях и на врядах седячим, на богатого ани на вбогого, на приятеля кровного заховалого, ани на неприятеля, на тутошного, не на гостя не смотречи, не с приязни, не з вазни, не з боязни, не за посулы и дары, ани сподеваючися на потом дарованья и якого вагороженья, и не радечи стороне, а ни боячися казни, помсты и погрозок, але самого Бога и его светую справедливость и право посполитое и сумнение свое перед очима маючи, теж роков николи не омешкиваючи, кром великое правдивое и зложное хоробы; а як то справедливе присегаю Богу, так ми Боже помози; а естли несправдливое, – Боже ми не поможы» [28, с. 90]. Текст присяги земського писаря дещо відрізнявся. Варто зазначити, що писар міг мати помічників – підписків: «...писар можетъ подписка, або одного, або и двох, або колко ему будетъ потреба, при себе мети, а пилне сам завжды доглядати, абы верне а правдиве не проволокаючи але заразом до книг записывано было» [28, с. 94]. У Статуті не зазначалося про складання присяги підписками, але на практиці вони теж її складали. Вся відповідальність за правильність актових

записів покладалася саме на писаря, у нього зберігалася і гербова печатка [1, с. 18]. Визначалася також мова судового діловодства: «...писар земский маеть по Руску литерами и словы Рускими вси листы и позвы писати, а иншим языком и словы» [28, с. 91] – давньоруська (або давньоукраїнська), що була офіційною для юридичних документів ВКЛ.

Королівське затвердження членів судового уряду було довічним; у разі смерті обраного судді, підсудка чи писаря потрібно було негайно повідомити воеводу або старосту. Останні через «листы свои старостам, врядникам и шляхте того повету, а староста Жомоитский тивуном шляхте и всякого стану оное Жомоитское земли обывателем час зложити, на который зъехавшия вси станы оного повету и до такового двору нашего, яко вышей описано» мали повідомити та «на местце того умерлого чотырох особ таковых же, яко и первым выменено, обрати и нам через листы свои отворотные за печатью воеводиною ознаймить» [28, с. 91]. Якщо на суддівство обирали земського підсудка або писаря, «тогда на тое местце там же за разом на тот вряд обобравшы, к нам послати мають; а тот, кому тот вряд дамо, потом першых рокох судовых будетъ повинен первой на местцу там перед тым воеводою або каштеляном и перед старостою оного суду так, яко вышей описано, присегнути, тож потом врядом своим владнути и справовати. И так мають вжо вечными часы в поветех около выбранья тых врядников справоватися и заховати» [28, с. 91]. До земських судів обиралися шляхтичі, що володіли майном у даному повіті та були добре обізнані з права. Членами земського суду не могли обиратися особи, що вже займали адміністративні

посади у даному повіті або судову посаду в іншому повіті, а також люди духовного стану [3, с. 177].

Попри те, що Статутом запроваджувалась виборна система земських судових урядів, їх перший склад було призначено сеймом 1565 – 1566 рр. Зокрема, луцький земський уряд було затверджено у складі: судді Гаврила Бокія, підсудка князя Остафія Сокольського, писаря Михайла Коритенського; володимирський земський уряд – у складі: судді Богдана Костюшковича Хоболтовського, підсудка князя Михайла Курцевича і писаря Федора Солтана; кременецький земський уряд – у складі: судді Андрія Куневського, підсудка Івана Павтрикія та писаря Григорія Болбаса [20, с. 230]. Існує думка, що запровадження луцького і кременецького земських судів відбулося ще влітку 1565 р., тобто за півроку до прийняття 26 січня 1566 р. Віленським сеймом Другого Статуту [25, с. 47].

Другим Статутом при гродських і земських судах було заведено нову посаду судового виконавця – возного (*ministerialis generalis, wozny*) [2, с. 171]. До цього часу давньоукраїнськими судовими виконавцями були децькі і вижі, що засвідчував Статут 1529 р. Возні обиралися шляхтою з «людей добрих вери годныхъ цнотливыхъ осельхъ в томъ же повете», їх було «такъ много яко бы ихъ потреба указувала водле повету и шырокости его а потребы людской». Займаючи посаду, возний складав присягу виконувати свої обов'язки «не за посулами, ани приязню ани за неприязню, ани за боязню, одно водле Бога и светое справедливости» [28, с. 93]. Його функціональними обов'язками було: вручення «позовів», тобто повідомлень про виклик до суду, виконання цивільних вироків,

введення власників, а також орендаторів (посесорів, державців) у володіння маєтками, засвідчення різних злочинів та порушень на місці тощо, за що він отримував плату, обумовлену Статутом. Під час виконання своїх функцій возний повинен був мати двох свідків із шляхетського стану «для подпору вызнанья и свидетельства своего». За протиправні дії проти нього під час виконання ним службових обов'язків винний мав відбутися шеститижневому ув'язненню й сплатити штраф. За неправдиві свідчення Статут передбачав сувору міру покарання й для самого возного – до смертного вироку включно: «горлом маеть быти каранъ» [2, с. 171]. Посада возного існувала при гродських та земських судах.

Земський суд функціонував не постійно, а лише тричі на рік. Його сесії – «роки» (польс. «kadencje», лат. «termini») – були визначені Статутом. Зимова судова сесія, або «роки Трикрольські», починалася 7 січня, після свята Трьох Королів. Літня сесія, або «роки Троїцькі», – на другий день після Трійці. Осіння, або «роки Михайлівські», – 30 вересня, «назавтрее» після свята Святого Михайла. «Роки» судові земського суду тривали по два тижні, якщо справ було мало; за великої їх кількості сесія тривала до повного розгляду всіх справ. Ось як про це зазначається в Статуті: «...установим, иж суд земский маеть быти три крот до году, то есть три роки судовы, на котором се будутъ повинни судья, подсудок и писар на одно местце до замку або двора нашого, которые местца вышей суть описаны, зъезджатися, а там мешкати две недели, если много справ, а если меньше справ, тогда поки расправятъ и розсудятъ, а позваные и поводовые будутъ повинни перед ними се становити» [28, с. 104].

Земський судовий уряд мав виконувати свої функції відповідально і добросовісно, до чого зобов'язував і Статут: «... судья, подсудок, писар маеть суды справовати и на судех седети кожного дня от поранку до не испорное години, а позвы судити порядне з реестру не гледечы на особу и нефолкгуючы в том никому, але который первой позвал, тот на первой сужон быти маеть, а которые се на тые роки позвали, тых всих на початку роков писар повинен в реестр вписати и з реестру до права волати будеть» [28, с. 104]. Відкладення сесій земського суду могло статися тільки в особливих випадках: у разі проведення вального сейму – «тогда перед соймом за чотыри недели роки судом устати мають», під час військового приготування: «...если бы теж листы военные зашли, ино для готованья на войну за шесть недель не мають быти роки сужоны, а ведже если бы в том часе на войну не выехали, тогда на потом предсе мають роки за тыми ж позвы и под таковою ж моцью сужоны быти», а також у разі пошесті («поветрее морование») [28, с. 104].

Підсудності земських судів підлягла шляхта в усіх справах, крім значних кримінальних (вбивство, підпал, розбій тощо), які залишалися прерогативою гродських судів. Переважно земський суд розглядав цивільно-правові позови. Із цивільних справ земському судові не були підсудні лише земельні спори, які вирішував підкоморський суд. Крім судових справ, земський суд здійснював нотаріальні дії. Канцелярії земських судів надавалося дуже важливе право т. зв. «вечности», тобто право надання юридичної сили приватно-правовим документам. Так «засвідчувались» різноманітні угоди, акти купівлі-продажу

маєтків, тестаменти, шлюбні контракти тощо, які вписувалися до книг.

Проте в процесі практичної діяльності гродських та земських судів відбулося змішування їх функцій [16, 17, 26]. Як зауважував відомий український джерелознавець М. Ковальський, «... відбувалася своєрідна їх взаємна дифузія, так що навіть досвідчені вчені-правознавці затруднялися визначити функції цих судів» [10, с. 31]. Зокрема, санкція майнових та інших правочинів і договорів, що була спочатку прерогативою виключно земських судів, поступово перейшла до гродських. Цьому сприяла та важлива обставина, що гродські суди функціонували постійно, на відміну від земського, котрий збирався на свої сесії тричі. Суд у найбільш тяжких злочинах залишався в руках адміністрації.

Зі створенням земських судів вперше в історії держави законодавчим шляхом була регламентована діяльність виборних судових органів для шляхетського стану. Таким чином, вперше в українських землях судочинство було відокремлено від адміністрації.

Головним продуктом діяльності судових канцелярій гродського та земського судів стали актові книги, які були офіційно запроваджені Першим Статутом при гродських судах. Внаслідок судової реформи 1566 р. обов'язкове введення актових книг запроваджувалося при всіх інших судах, у тому числі й земських. Хоч питання генезису актових книг в Україні не отримало вичерпного розв'язання, достатньо зазначити, що внаслідок діяльності гродського та земського судочинства в українських землях маємо величезний комплекс актових книг. Вони становлять багатющу спадщину українського народу, адже

розкривають повсякдення української людності зазначеного періоду, дають можливість реконструювати тогочасну історичну дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворончук І. О. Актові книги як джерело до історії українського повсякдення ранньомодерної доби / І. Ворончук // Українське повсякдення ранньомодерної доби. Збірник документів. Випуск І. Волинь XVI ст. / НДІ укр-ва МОН України, ЦДІА України, м. Київ, ГО «Центр досліджень та відродження Волині». – Київ: Фенікс, 2014. – С. 6 – 74.
2. Ворончук І. О. Возний / І. Ворончук // Українська архівна енциклопедія. А – Г. Робочий зошит. – Київ, 2006. – С. 171.
3. Ворончук І. О. Гродський суд / І. Ворончук // Українська архівна енциклопедія. А – Г. Робочий зошит. – Київ, 2006. – С. 204.
4. Ворончук І. О. Копний суд, копа / І. Ворончук // Українська архівна енциклопедія. Д – М. Робочий зошит. – Київ, 2006. – С. 268 – 269.
5. Ворончук І. О. (Кику І. А.) Литовские Статуты как источник изучения деятельности гродских и земских судов Правобережной Украины XVI – XVII столетий / І. Ворончук // *Antrasis Lietuvos Statutas. 1566.* – Vilniaus universiteto leidykla, 1993. – С. 134 – 141.
6. Ворончук І. О. Родоводи волинської шляхти XVI – першої половини XVIII ст. (реконструкція родинних структур: методологія, методика, джерела): наук.-метод. вид. / І. Ворончук. – К.: Вища школа, 2009. – 511 с.
7. Данилович І. М. Погляд на Литовське законодавство і Литовські Статути / І. Данилович. – 1841.
8. История Литовского Статута съ объяснением особенностей трех его редакций и предварительным обозрением законодательных памятниковъ, действовавшихъ въ западной России до издания Статута. – 292 с.
9. Каманин І. І. Изъ прошлого Юго-Западнаго Края (статьи и материалы) / Вып. 2-й / І. Каманин. – Киев, 1913.
10. Ковальский Н. П. Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII вв. – Ч. 4: Обзор основных отечественных собраний архивных источников / Н. Ковальский. – Днепропетровск, 1979. – 109 с.
11. Крикун М. Г. Брацлавське воєводство у XVI – XVIII століттях / Статті і матеріали / М. Крикун. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2008. – 412 с.
12. Крикун М. Г. Земські уряди на українських землях у XV–XVIII ст. / М. Крикун // *Записки Наук. т-ва ім. Шевченка.* – Т. 228. – Львів, 1994. – С. 65 – 122.
13. Крикун М. Г. Повітовий поділ Київського воєводства в останній третині XVI – XVIII ст. / М. Крикун // *Історико-географічні дослідження на Україні: збірник наукових праць.* – К.: Наукова думка, 1992. – С. 125 – 140.
14. Купчинський О. А. Земські та гродські судово-адміністративні документальні фонди Львова / О. Купчинський. – К., 1998. – 98 с.
15. Лаппо І. І. Гродский суд в Великом княжестве Литовском в XVI столетии / І. Лаппо // *Журнал Министерства Народного Просвещения. Новая серия. Часть XIII.* – СПб., 1908, январь. – С. 51 – 114.
16. Лаппо І. І. Земский суд в Великом княжестве Литовском в конце XVI века / І. Лаппо // *Журнал Министерства Народного Просвещения. Новая серия. Часть XXXI.* – СПб., 1897, июнь. – 266 с.
17. Левицкий О. И. Об актовых книгах, относящихся к истории Юго-Западного края и Малороссии // *Труды XI археологического съезда в Киеве. 1899 г.* / О. Левицкий. – М., 1902. – Т. 2. – С. 57.
18. Леонтович Ф. И. Источники русско-литовского права / *Общий обзор источниковъ. Договоры. Земские и областные привилеи* / Ф. Леонтович. – Варшава, 1894. – 71 с.
19. Литвин М. Про звичаї татар, литовців і москвитян (десять уривків) (1550) / Антонович В. Мемуари до історії Південної Русі; пер. з рос. Т. Завгородня / М. Литвин. – Дніпропетровськ: Січ, 2005. – Вип. 1: XVI ст. – С. 10 – 75.

20. Любавский М. Литовско-русский сейм: Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. – Москва, 1900. – Приложение 79: Списание поветов Великого княжества Литовского и воевод в них / М. Любавский. – 232 с.

21. Любавский М. К. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства ко времени издания Первого литовского статута / М. Любавский. – Москва, 1892. – 884 с.

22. Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2002. – 612 с.

23. Палдайте-Васіляускене А. В. До питання вивчення списків Другого Литовського Статуту / А. Палдайте-Васіляускене // Український історик. Журнал історії і українознавства за заг. ред. Любомира Винара. – №1–2 (108–109). – Т. 28. – Нью-Йорк, Київ, Торонто, Мюнхен, Львів: Українське історичне товариство, 1991. – С. 176 – 179.

24. Палдайте-Васіляускене А. В. Кириличні списки Другого Литовського Статуту: палеографія, хронологія, кодикологія / А. Палдайте-Васіляускене. – Львів: Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, 2004. – 176 с.

25. Поліщук В. В. Луцький замковий уряд в адміністративній системі Великого князівства Литовського до реформи 1564–1566 рр. / Поліщук В. // Український історичний журнал. – 2003. – №2. – С. 3 – 14; 2005. – №1. – С. 108 – 123.

26. Романовський В. О. Київський архів давніх актів / В. Романовський // Архівна справа. – Харків, 1925. – Кн. 1. – С. 89.

27. Статути Великого Князівства Литовського: у 3 т. – Том I. Статут Великого Князівства Литовського 1529 року / За ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 464 с.

28. Статути Великого Князівства Литовського: у 3 т. – Том II. Статут Великого

Князівства Литовського 1566 року / За ред. С. В. Ківалова, П. П. Музиченка, А. І. Панькова. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – 560 с.

29. Українське повсякдення ранньомодерної доби. Збірник документів. Випуск I. Волинь XVI ст. / Упор.: Безпалько В., Висотин М., Ворончук І., Кучерук М., Чубик Ю. – Київ: Фенікс, 2014. – 776 с.

30. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. / Яковенко Н. – Київ: Критика, 2002. – 416 с.

31. Яковенко Н. М. До питання про реконструкцію складу київських судово-адміністративних архівів кінця XVI – першої половини XVII ст. / Яковенко Н. // Архіви України. – 1990. – №5. – С. 18 – 23.

32. Ясинський Н. М. Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства / Ясинський Н. – Киев, 1894. – 207 с.

REFERENCES

1. VORONCHUK, I. (2014). Registers as a Source of History of Ukrainian Early-Modern Everyday Life. In: *Everyday Life of Early Modern Ukraine. Source Book*. Kyiv: Feniks. Vol. 1. pp. 6 – 74. [in Ukr.]

2. VORONCHUK, I. (2006) Count servant (Voznyi). In: *Ukrainian Archival Encyclopedia. A – H. Robochyi zoshyt*. Kyiv, p. 171. [in Ukr.]

3. VORONCHUK, I. (2006) Hrodskiy sud (City Court). In: *Ukrainian Archival Encyclopedia. A – H. Robochyi zoshyt*. Kyiv, p. 204. [in Ukr.]

4. VORONCHUK, I. (2006) (The court of public opinion) Kopnyi sud, kopa. In: *Ukrainian Archival Encyclopedia. A – H. Robochyi zoshyt*. Kyiv, pp. 268 – 269. [in Ukr.]

5. VORONCHUK, I. (KIKU, I.) (1993) The Lithuanian Statutes as a Source of Study of the 16th – 17th Centuries Right-Bank Ukrainian City and Land Courts. In: *Antrasis Lietuvos Statutas. 1566*. Vilniaus universiteto leidykla. Pp. 134–141. [in Rus.]

6. VORONCHUK, I. (2009) *Genealogies of the 16th – 18th Centuries Volyn Gentry (Reconstruction of Family Structures: Methodology, Methods, Sources)*. Kyiv: Vyshcha shkola, 511 p. [in Ukr.]

7. DANYLOVYCH, I. (1841) *A View of the Lithuanian Legislation and Lithuanian Statutes*. [in Ukr.]
8. *History of the Lithuanian Statute with general review of its three editions and preliminary examination of legislative documents applied in Western Russia before the Statute was introduced*. 292 p. [in Rus.]
9. KAMANIN, I. (1913) *From the Past of Southwestern Krai (articles and materials)* Vol. 2. [in Rus.]
10. KOVALSKIY, N. (1979) *Source Studies of the History of the 16th – First Half of the 17th Century Ukraine*. Dnepropetrovsk. Part. 4. 109 p. [in Rus.]
11. KRYKUN, M. (2008) *The 16th – 18th Centuries Braclaw Voivodeship*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu, 412 p. [in Ukr.]
12. KRYKUN, M. (1994) *Land Offices in the 15th – 18th Centuries Ukrainian Lands*. In: *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Tarasa Shevchenka*. Lviv. V. 228. pp. 65 – 122. [in Ukr.]
13. KRYKUN, M. (1992) *District Division of the Kyiv Voivodeship from the Last Third of the 16th till the 18th Centuries*. In: *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia na Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Naukova dumka. pp. 125 – 140. [in Ukr.]
14. KUPCHYNSKYI, O. (1998) *Judicial and Administrative Documentary Funds of Land and City Courts in Lviv*. Kyiv. 98 p. [in Ukr.]
15. LAPPO, I. (1908). *City Courts of the Great Duchy of Lithuania in the 16th Century*. In: *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniya. Novaya seriya*. Saint-Petersburg. P. XIII. pp. 51 – 114. [in Rus.]
16. LAPPO, I. (1897) *Land Courts in the Great Duchy Lithuanian at the End of the 16th Century*. In: *Zhurnal Ministerstva Narodnogo Prosveshcheniya. Novaya seriya*. Saint-Petersburg. P. CCCXI. 266 p. [in Rus.]
17. LEVITSKIY, O. (1902) *Concerning Registers Related to the History of Southwestern Krai and Malorossia*. In: *Trudy 11 arheologicheskogo sezda v Kieve 1899*. Moskva. Vol. 2. 57 p. [in Rus.]
18. LEONTOVICH, F. (1894) *Sources of Russian – Lithuanian Law. Agreements. County and Regional Privileges*. Warsaw, 71 p. [in Rus.]
19. LYTVYN, M. (2005) *Concerning Tatar, Lithuanian and Moskovian Customs (1550)*. In: ANTONOVYCH, V. *Memoirs Related to the History of South Rus. Vol. 1: XVI Century*. Dnepropetrovsk: Sich. pp. 10 – 75. [in Ukr.]
20. LYUBAVSKIY, M. (1900) *The Lithuanian-Russian Seim: Historical Experience of its Establishment in Relation with Internal Affairs and Foreign Life of the State*. In: *Supplemet 79: Description of Districts of the Great Duchy of Lithuanian and Its Officials*. Moscow, pp. 232. [in Rus.]
21. LYUBAVSKIY, M. (1892) *Regional Division and Local Government of Lithuanian-Russian State until the Time of Edition of the First Lithuanian statute*. Moscow, 884 p. [in Rus.]
22. MATIASH, I. & KLYMOVA, K. (ed.) (2002) *Outlines of the History of Archival Studies in Ukraine*. Kyiv: Vydavnychiy dim KM Akademia, 612 p. [in Ukr.]
23. PALDAITE-VASILIAUSKIENE, A. (1991) *Concerning Study of Lists of the Second Lithuanian Statute*. In: *Ukrainskyi istoryk. Zhurnal istorii i ukrainoznavstva*. New-York, Kyiv, Toronto, Munich, Lviv: Ukrainske istorychne tovarystvo. № 1 – 2 (108 – 109). T. 28. pp. 176 – 179. [in Ukr.]
24. PALDAITE-VASILIAUSKIENE, A. (2004) *Cyrillic Lists of the Second Lithuanian Statute: Paleography, Chronology, Codicology*. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi u-t im. Ivana Franka, 176 p. [in Ukr.]
25. POLISHCHUK, V. (2003; 2005) *Luts Castle Office in the Administrative System of the Great Duchy of Lithuania before the Reform of 1564 – 1566*. In: *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. №2. №1. pp. 3–14. pp. 108 – 123. [in Ukr.]
26. ROMANOVSKIY, V. (1925) *Kyiv Archive of Ancient Acts*. In: *Arkhivna sprava*. V. 1. 89 p. [in Ukr.]
27. KIVALOV, S., MUZYCHENKO, P. & PANKOVA, A. (ed.) (2002) *The Statute of Great Duchy of Lithuania of 1529*. In: *Statutes of Great Duchy of Lithuania (in 3 vol.)*. Odessa: Yurydychna Literatura. V. 1. 464 p. [in Ukr.]

28. KIVALOV, S., MUZYCHENKO, P. & PANKOVA, A. (ed.) (2003) *The Statute of Great Duchy of Lithuania of 1566*. In: *Statutes of Great Duchy of Lithuania (in 3 vol.)*. Odessa: Yurydychna Literatura. V. 2. 560 p. [in Ukr.]

29. BEZPALKO, V., VYSOTIN, M., VO-RONCHUK, I., KUCHERUK, M. & CHUBYK, YU. (comps.) (2014) *Everyday Life of Early Modern Ukraine. Source Book*. Kyiv: Feniks. Vol. 1. Volyn of the XVI century. 776 p. [in Ukr.]

30. IAKOVENKO, N. (2002) *The Parallel World. Study of History of Images and Ideas in Ukraine in the 16th – 17th Centuries*. Kyiv: Krytyka, 416 p. [in Ukr.]

31. IAKOVENKO, N. (1990) Concerning Reconstruction of Content of the Late 16th – First Half of the 17th Centuries Kyiv Judicial and Administrative Archives. In: *Arkhivy Ukrainy*. № 5. pp. 18 – 23. [in Ukr.]

32. YASINSKIY, N. (1894) *Count Charters of the Lithuanian-Russian State*. Kyiv, 207 p. [in Rus.]

N. Palamarchuk

**History of Establishment of City and Land Courts
in the 15th – 17th Centuries Ukrainian Lands**

Abstract

In Ukrainian lands of the Great Duchy of Lithuania the customary law was observed until the end of the 16th century and some of lands were managed on the basis of the Great Prince's local privileges. The necessity of codification of legal relations caused the ratification of the First Lithuanian Statute in 1529. It introduced the castle or starosta (administrative) courts. However, the Statute of 1529 did not solve many questions touched upon by the nobles. As starostas were appointed by the Great Prince, there existed administrative courts. However, the Statute did not make the magnates equal in their rights because high ranking nobles remained under the jurisdiction of the Great Prince and law procedures were rather expensive. Therefore, the nobility permanently insisted upon reorganization of judicial system and establishment of the court irrespective of administration. It was realized by the Second Lithuanian Statute approved by Vilno Seim in 1566.

First of all, city courts were partially reorganized: besides county starostas they also included judges and county secretaries. For the first time in the legal system of the Great Duchy of Lithuania there were established the independent elective land courts and the judicial process was separated from the government.

District nobility had to choose 4 candidates for posts of judge sub-judge and count secretary; one of them was approved by the Great Prince. The candidates approved by the King gave an oath and took their offices. They were called «land judicial office». City and land courts differed in their functions: city courts dealt with criminal cases while land courts considered civil cases. Moreover, land office was entitled to approve private legal documents. Land courts were held three times per year while city courts were functioning during the whole year. That's why the approval of property agreements soon was passed to land offices.

The Statute of 1566 provided compulsory registers where proceedings, judicial sentences, decrees and appeals were recorded.

Therefore, the activities of those judicial institutions caused appearance of a great deal of documentary material which nowadays is a source of information about life of population at the time.